

a turisztika, sőt még a múlt bizonyos „érdekes” vonatkozásai is. Volt fogékonysága a humorra is, könyvei egyik része – rangos társszerzőkkel (pl. Karinthyval) – e területen mozgott. Az ilyesmire volt olvasói igény, s ő, mint tollából élő szerző, ezeket az igényeket is igyekezett kielégíteni. Pályája, mint szinte mindenkié akkoriban, 1919–20 körül némileg megtört, a viszonyok újságírói szempontból is romlottak, de egészen a zsidótörvényes kirekesztések idejéig talpon tudott maradni. Riporterri krédójából is következett, hogy az újságírást hamar összekapcsolta, „kiegészítette” a riportfotóval, általában a fényképezéssel. Szepe e ponton az úttörők közé sorolja. Buza Péter érdeme, hogy az életrajznak sok, a biográfiai szemponton túl is fontos mozzanatát föltárja, erősítve az újságírástársadalomtörténetéről alakuló képünket. Ilyen szempontból például Tábori „balkézről” született fiának „fölfedezése” vagy honoráriumainak összege, más-más oldalról ugyan, de egyként fontos adalék. (Kár, hogy a jövedelmek alakulását nem kíséri végig a forrásai adta lehetőségeken belül.) Egészében elmondható, jó és érdekes összkép alakul ki Táboriról, az emberről s az újságíróról, s ennél többet egy ilyen – nem túl nagy terjedelmű – munkától nem is lehet elvárni.

A közreadott cikkek, a „szöveggyűjtemény” az újságírói pálya demonstrációja. A válogatás – ily szerény keretek közt – jónak mondható, Filep Tamás Gusztáv mindenképp ad egy kicsit. Értem, hogy fölvetta a „történeti” tematikájú írásokat is, ezek úgynevezett „érdekes” írások, elképzelhető, hogy egy szélesebb olvasóközönséget elsősorban csakugyan az ilyesmi érdekli. Sajtótörténeti szempontból azonban a hangsúlyok máshová esnek. Az igazán fontosak az olyan írások, mint a „Riport és fotográfia” (105–108.), „A mi tolvajnyelvünk” (142–148.), vagy – más szempontból – a „Vidékiek Budapesten” (118–120.), a „Nők a bűn útján” (120–124.), a „Razzia a nyomortanyákon” (125–130.), stb. Azoknak az írásoknak azonban, amelyek nem pusztán hajdani szerepüket töltik be, de mai távlatból, immár társadalomtörténeti forrásokként is hasznosíthatók, megítélésem szerint nagyobb súllyal kellene szerepelniük még e kötetben is. (Lehet persze, hogy majd külön kötetben látjuk őket viszont, s most csak ízelítőt kaptunk belőlük.) Az „Okkult naplóm” (158–169.)

közlése viszont kevésbé indokolható. Egy ilyen kis terjedelmű gyűjteményben más típusú szövegeket szívesebben láttunk volna.

A cikkekhez, külön fejezetben, magyarázó jegyzetek is tartoznak. Ezek feladatukat betöltik.

Buza Péter hivatkozik Táborinak az OSZK Kézirattárában őrzött anyagaira, például bizonyos albumokra, amelyekben örökösei sok mindent elhelyeztek. Kár, hogy ezekből a megmaradt dokumentumokból itt ízelítőt sem kapunk, Buza csak hivatkozik rájuk. Célszerű lenne pedig – legalább válogatott – közlésük. Biztos lenne folyóirat, amely vállalná, hogy megjeleneti őket.

A könyv az úgynevezett „Budapest könyvek” sorozat része. Ez terjedelmét, formátumát, kivitelezése módját is meghatározza, s voltaképpen egyféle „zsebbe való” olvasmányként kínálja föl a Budapest iránt érdeklődőknek. A sajtótörténészek számára külön haszon, hogy szakirodalmi tételként is forgatható, és a sajtótörténet-írás rengeteg adóságából a maga lehetőségei szerint valamicskét ez a kötet is törleszt. Az Országos Széchényi Könyvtár jó ügyet támogatott, amikor e könyv ügye mellé állt, s elősegítette megjelenését.

LENGYEL ANDRÁS

Justh Zsigmond: Az utazás filozófiája, vál., szerk., sajtó alá rend. Dede Franciska, Budapest, 2013, Kortárs Kiadó, OSZK.

A XX. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál alkalmával a kerekén 20 éves Kortárs Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár újdonságai között szerepelt egy, az utazás 19. századvégi életérzésébe kalauzoló válogatás. A kötet szerkesztője, Dede Franciska a három évvel ezelőtti *Tartsd jól a bestiát!* (Bp., 2010) című munkájához hasonló kultúrtörténeti kalandot kínál a publikumnak.

Az idegen tájak, helyek, emberek, hangulatok koridézője az a szépíró és irodalomszervező Justh Zsigmond, aki a dualista századvég társadalmi és kulturális elitjének tagjaként, a szalonemberek képviselőjeként – ahogy ezt Dede Franciska, a kötet szerkesztője is említi – „ismerkedett, társalgott, kultúrát közvetített és írt”. (248.) A hivatásában

kiteljesedő tollforgató életformája egyben életcéljává is vált. S az akkor kibontakozó, divatszerűvé váló utazási (s a velejáró közlekedési, szállodai) vállalkozások lehetőségeit részben tüdőbetegsége miatt kihasználó Justh a modernkori vándorlás sajátos életstílusába enged bepillantást az olvasónak az összeállított útirajzok.

A hiánypótló kiadványba eddig még nem, vagy csak folyóiratban közölt beszámolók kerültek tudatos, jól átgondolt szerkesztői koncepció alapján. „Az utazás filozófiája” címadó gondolat már az első oldalakon megfogalmazódik: „Utazni megyek!” – hány fogalom van e két szóhoz kötve! Ennek reményt, boldogságot jelent, amannak küzdést, harcot. Ez felve, remegő szívvel indul el, mert fél az ismeretlentől, amelyet találni fog. Ennek gyógyulást, kínok megszűnését jelenti, annak nehéz, terhes munkát, kötelességet. [...] Jöttek más évek, az utazás vonzott még mindig, jöttek új benyomásokkal újabb hangulatok! Egyben változatlanul ugyanaz maradt: hogy az, ami az utazásban mindig legjobban vonzott, érdekelt, az az ember volt. Akár a más, akár a *magam* személyében.” (5–6.) Tehát az író számára tisztázott, hogy ő miért kelt útra, ám érdekelte, másoknál milyen késztetést talál. „Miért utazik az angol? [...] Utazik benső ösztönénél fogva, utazik, mert vére viszi rá, mert benső szükségét érzi ennek. [...] A múltkor megkérdeztem egy beduin sejket, miért járja folyton a sivatagot? [...] aztán egy széles, nagyon széles mozdulattal jobb karját kiterjesztette, mintha csak fehér burnuszával az egész világot akarná betakarni, bal kezét pedig szívére téve, komolyan így szólt: – Allah nagy és igazságos, övé a föld minden termésével együtt, övé az ég minden csillaga. Aztán elhallgatott. S én megértettem. [...] A mindenség poézisét érzi, amelyet csak a Korán szavaival bír kifejezni.” (7–8.) Kairóban színre léptek az útitársak, akik nemzetiségükben, kultúrájukban, megjelenésükben, viselkedésükben, céljaikban meglehetősen eltérőek. A sokféleséget viszont könnyedén közös nevezőre hozta, demokratizálta az uniformizált kényelem, amelyet – az utazás változatosságában, kockázatosságában, titokzatosságában egyfajta biztonsági tényező – a világot („Szentpétervártól Melbourne-ig”) behálózó szállodalánc európai, pontosabban angol ízlésre szabott, azonos komfortossága, tömeges igényt kielégítő, s ezért

személytelen szolgáltatásai jelentettek. A hotelek egységes napirendje, berendezése, színvonala a vendégeket közönséges szobaszámokká egyszerűsítették. A személyiség egyedisége, az emberek különbözősége csak a nappal, az élet illúziója, ám az éjszaka beálltával, mikor az ajtók mögött mindenki nyugovóra tért, érzékelhetővé vált az átmeneti állapot, a múlandóság.

Európa déli tájain járva, az utazó áhítattal, csodálattal adózott az emberi (vagy isteni eredetű) civilizáció emlékhelyeinek, természeti környezetének s az ott élőknek. Fel kellett figyelnie arra az ellentmondásra, hogy bármennyire is lenyűgöző a múlt tárgyi öröksége, bizonyítéka, árnyékában lépten-nyomon a mindennapi betevőért küszködnek a jelenben élő utódok. Azonban pont itt, Olaszországban, Amalfi kikötőjében „egy vén tengeri medve” kínálkozott kísérőjéül, akivel a még elevenen élő 1848-as szabadságharc eszmei közösségének talaján átlépte az úr–szolga távolságát, s mint ember- és lelkitársával együtt barangolta be a környéket, sőt a hozzájuk csatlakozó kisfű kapcsán átérezte az öreg tengerész apai büszkeségét és gondjait. A következőkben egy elhunyt kedves rokon emlékének felidézése hajtotta Boszniába, a sajátos, boldogságot visszahozó időutazás kudarcba fulladt, ám az otthon menedékében mégis megtalálta azt az érzést, amelyet hiába keresett. A földi paradicsom, Capri szigetére érve Justh bemutatta, hogy az útitársak egyáltalán nem azok, vagy nem olyanok, akiknek látszottak, hiszen az „angol” és „angolné” ismerkedő párbeszédéből kiderült, hogy mindketten látták már korábban egymást, s meggyőződésük szerint a házasságok társaságában, ám végül is a hölgyet nem a férje, hanem annak barátja gardírozta, ahogy az úr pedig sem a feleségét, hanem egy „rokonságbeli” damát pátyolgatott. S Európától távolodva, a Tunisz felé vezető hajóúton az író felvillantotta az idősikokkal való játék lehetőségét, meseszöveí tehetőségét. A zenész útitárs „életokmányoknak” nevezte levelezésének számára értékesebb darabjait, amelyekből kettőnek tartalmát felelevenítette. Az egyik a hű inasnak állított emléket, a másik az életet és annak kihívásait csak a képzelet szintjén megélő (gyáva? félszeg? önző?) dán férfiú, aki a muzsikus értelmezésében: „Nem akar áldozni, s így önmagát áldozza föl!” (54.)

A következő nagyobb fejezet Afrika világába

vezet. Az érkezést a kazánház felrobbanása, illetve az egyik fűtő halálos sérülése tette drámaivá. A hajón egyszerre csak megjelent az az utazóközönség, amelynek eggyel későbbi, méregkeverő, számító, gyilkos nemzedéke az Agatha Christie-regényekből ismerős a mai olvasónak. Justh könnyed szereplő-felvonultatását, stílusát (is) dicséri, hogy szinte keresi az ember Miss Marple, vagy Hercule Poirot alakját, megfelelőjét. A részletgazdag útleírás a kötet címadó nilusi beszámolójában bontakozott ki igazán. „*Egy francia vicome*. [...] Valami egy szilárd világi és egy vásott gyerek között. Unja az utazást, de miután most »az ember« utazik: így ő is nekiindult Egyiptomnak. *Egy angol lovastiszt*. [...] Miért utazik, azt sem ő, sem én nem tudjuk. [...] *Egy folyton nevető angol*. [...] Különbözik a hajó udvari bolondja anélkül, hogy tudná.” (65.) És Miss Marple, Mr. Poirot, illetve a rejtélyes bűntettek helyett a vendégek vesszőparipáját a szamaragolás megpróbáltatásai képezték. A baksisért igyekvő hajcsár üldözte szegény négy lábujját a vendéggel együtt, s csak akkor volt hajlandó lassítani, ha azt külön megfizették. Egy másik teherhordó mintha megmakacsolta volna magát, hogy azt az ír asszonyka ártatlanul panasolta: „A szamaram oly lassú volt, alig bírtam elindítani (N.B. egész idő alatt verte, a szamár folyton galopírozott, de annyira, hogy a szegény pára majdnem kiadta a lelkét).” (70.) A társaság lovastábornoka pedig egyszerűen nem ehhez szokott. Ám a látott kultúrincsek véletlen sem jöttek szóba. A „Szaharai hangulatok” című tudósításban azonban mégis megkísértette a társaságot a titokzatos halál egy, a lovára kötözött kivégzett lovas felbukkanásával: „Ki lehet? Nem tudják. Feje burkolva, lóva gyors, alakját fedi a kifeszült, repülő burnusz. [...] Megölték. Ki volt? Ki tudná megmondani? Szeg a homlokába ütve, kitépve a nyelve, hegyes lándzsa a szívében. . . elpusztítva gondolata, szava, érzése. Így parancsolta ezt bosszúálló Allah. . .” (120–121.) A balladai végzetű, sejtelmes világ városai, utcái, kávéházai feltárultak az idegen előtt, a táncosnők nekik is lejtették táncukat. A társaság legkedvesebb közös témája a mindenkit foglalkoztató szerelem, amelynek elbeszélésében az író ismét felcsillanhatta humorát. Egy lengyel férfi álláspontja szerint az érzés a lényeg, mire a ríposztoló angol lady, aki alig tudta kiejteni

lengyel partnere nevét: „Hogy érti ezt? Furcsa gondolat. Tán csak nem hiszi, hogy én Júlia vagyok, s miután nevét kimondani nem tudom, magát Romeónak fogom nevezni? Keressen csalógányt elébb, barátom. . .” (128.) A marokkói Tanger közelében, ahol egy dervis halk imája hallatszott egy vidám összejöveten, még a pisztoly is eldőrdült, de az is csak a társaság szórakoztatására. A tréfacsinálókról kiderült, hogy ők az ottaniak lelke, kedvence, s nem mellékesen egyikük kora neves festőművésze, akivel az író akkor ismerkedett meg; az egymásra találás eseménye keretezte a művész szomorú szerelmi történetét.

Az összeállítás utolsó harmada az indiai élményeket, emlékeket tartalmazza. Az író stílusa egy-ségesebb, rányomja bélyegét a sűrű, forró levegőjű Kelet. Tisztelettel ismerte el az angol birodalom fensőbbiségét, a kormányzat szervezőtehetségét. „Angol-gót épületek, angol iskolák, templomok, missziók, angolparkok, angol szín (a skarlát), angol szó majd’ mindenütt. Angollá változtattak át mindent, s ezért mégis minden ember szabadon mozog, megmaradt vallásában, régi erkölceiben, szokásaiban. Az angolt szolgálja mind, angolul beszél, de lényegében mind megmaradt annak, ami volt.” (150–151.) Justh Indiában is bepillantást adott a katonaeletbe, a társasági életbe, bemutatta a tájat, a környezetet, az embereket, a szokásokat.

Az olvasmányélmény könnyedségéhez járult hozzá Dede Franciska szövegkritikai munkája. S az útirajzok után, mint a téma avatott szakértője és a kötet szerkesztője, ugyancsak ő ad magyarázatot arra, hogy a szórakoztató leírások milyen korban, milyen kulturális, irodalmi és társadalmi közegben születtek. A tanulmányból kirajzolódik Justh Zsigmond szemlélődő, alkalmazkodó és empátikus képességének háttere, a szereplők mintájával szolgáló kortársaknak, barátoknak az egész világot behálózó galériája. Bár az „utazás régtől fogva az emberi élet metaforája, az életút szimbóluma is”, azonban, mint a 19. századi (tehető emberek) életviteléhez tartozó divatos szokás kialakulásának mikéntje is felvázolódik az író személyes indíttatásának, megvalósított utazásainak történetével együtt. A részletes korrajz tehát megvilágítja, hogy Justh miért érezte „az utazás filozófiája” értelmezésének szükségességét. A tanulmányt további pontosító jegyzetanyag kíséri, amelyet név- és szómagya-

rázatok követnek a személynevekről, a földrajzi nevekről, a történelmi emlékhelyekről, az idegen szavak és kifejezések jegyzékével, illetve a válogatásban szereplő írások és az író egyéb hasonló témájú műveinek ábécérendes bibliográfiájával, majd a tanulmányhoz felhasznált irodalom a hivatkozások feloldásával és a további felhasznált irodalom megadásával, s végül a kötetet illusztráló másféltucat kép listájával.

A közel háromszáz oldalnyi fényes, a sivatagi homokot idéző borítójú, puhakötésű könyv széles fülei strapabíróvá teszik a kiadványt, amely jelzi azt az igényes kiadói szándékot, hogy nemzedékek számára kívánt tartós, színvonalas, tudományos érdeklődésre számot tartó művet napvilágra hozni.

FABÓ EDIT

Várad várának, az pogány török által megszállásáról, Szalárdi János emlékirata Várad 1660. évi veszedelméről. Hasonmás kiadás, szerkesztette Balla Tünde és Lakatos Attila, a latin szövegeket fordította és gondozta Szvorényi Róbert, Budapest–Nagyvárad, Országos Széchényi Könyvtár–Partium Kiadó, 2013.

„Egy rosz, veszendő dög lóért, paripáért, török lóért 500 és 600 tallért adni gyakorta semminek tartatván, s ilyen emlékezetben maradandó hasznos jó dologra 600 avagy 700 tallért expendálni károsnak állíttatván, még pedig oly munkára, melyből azon költséget is idővel szép haszonnal megvárhatná ember!” Szalárdi János írta mindezeket Teleki Mihálynak 1664 áprilisában Kolozsvárott, könyörögve az erdélyi kancellárhoz, hogy segítsen neki kiadni a kéziratban lévő történetét. Az erdélyi történetíró számításai szerint kétszáz nap alatt a tipográfussal „jól végre is vitethetik”. Szenci Kertész Ábrahám számára végül a *Várad Biblia* hozta meg a halhatatlanságot, s közel két évszázadot, 1853-ig kellett várni arra, hogy a számtalan 17–18. századi kéziratot másolata mellett az érdeklődők nyomtatásban is olvashassák az Erdélyi Fejedelemség tragikus fordulatokban gazdag krónikáját. Kémény Zsigmond első kiadása után Szakály

Ferenc 1980-ban rendezte sajtó alá a *Siralmas krónikát*.

A váradi menekültek most megjelent emlékiratának szövegét Széchy Károly fedezte fel, s tette ismertté a szakma számára a többkötetes Zrínyi-monográfiájában (1900). A Széchényi Könyvtárban őrzött kézirat (Quart. Hung. 98.) jelentőségét növeli az a szomorú tény, hogy a váradi káptalan levéltárából a 20. század elején felbukkant szövegváltozatot tartalmazó másolat – az államosítás utáni költöztetések miatt – a mai napi lappang. Ugyancsak kiemeli a most hasonmásban közölt kézirat értékét, hogy az 1976-ban román fordításban közreadott, sok téves kommentárt tartalmazó szövegkiadás feltehetően egy későbbi, a Szabó Károly neves bibliográfushoz köthető 19. századi, kolozsvári másolatán alapult, mivel Liviu Borcea is hiába kereste Karácsonyi János által meglelt, s tartalmilag ismertetett váradi kéziratot. A kolozsvári példány elektronikus másolata egyébként – hála az Egyetemi Könyvtár tervszerű digitalizálásának – letölthető a biblioteka honlapjáról. Később Balogh Jolán (*Váradinum*, 1982), majd Kulcsár Péter (*Inventarium*, 2004) is összegezte a váradi menekültek beszámolójának öt, akkor ismert kéziratát. A kolozsvári és a lappangó váradi kézirat mellett érdemes még megemlíteni az utóbbi időkig teljesen ismeretlen, Országos Levéltárban őrzött szövegvariánst. A szöveg alapos elemzése – Nagy Levente (1997) munkáját dicséri – kiderítette, hogy ez nem más, mint Szalárdinak Wesselényi Miklós nádorhoz írott beszámolója (melyre hivatkozik is *Siralmas krónikájában*), s a palatinus halála után, a nevével fémjelzett összeesküvés felszámolása-kor került a Kamarához. Létezik még egy ötödik, szintén az OSZK-ban őrzött 18–19. század fordulóján készült másolat (Balogh Jolán felfedezése), mely Tertina Mihály (c.1750–1808) nagyváradi tanár munkája. Az őrzökötet több latin és magyar nyelvű szöveget tartalmaz Várad történetéről. Úgy tűnik, hogy a kiváló literátor kiadásra szánta Szalárdi szövegét, melyet Rhédey Lajos grófnak, a jeles mecénási tevékenységéről is ismert királyi kamarásnak ajánlott.

A hasonmás-kiadásban közölt kézirat 1662-ben keletkezett, két különböző kéz írta, s az emlékirat mellett latin, illetve magyar nyelvű járulékos szövegeket is tartalmaz, többek között a fent említett